

Тетяна ЄМЕЛЬЯНОВА

ЛЬВІВСЬКИЙ ЦЕРКОВНИЙ СОБОР 1946 РОКУ У СВІТЛІ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО КІНО

Наукове дослідження Львівського церковного собору 1946 року вимагає висвітлення різних аспектів, пов'язаних з цією подією, у тому числі його підготовки і перебігу. Аналіз їх буде неповним без залучення відомих і маловідомих архівних документів. З огляду на це, важливим, на думку автора, є звернення до одного унікального кінодокумента НАФ, що зберігається у фондах Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного.

Йтиметься про кінофільм “Львівський собор”¹, створений у 1946 р. на кіностудії “Укркінохроніка”. Цей кінодокумент є чи не єдиним аудіовізуальним джерелом, у якому зафіксовано згадану подію, оскільки пошук інших кінодокументів цієї тематики не дав результатів.

Режисером фільму є Р. Фощенко, який створив хронікальне кінополотно на основі зйомок, проведених операторською групою у складі В. Войтенка, О. Шаповалова, Я. Местечкіна, В. Смородіна та В. Філіпова. Судячи з титрів, – “Фільм про возз'єднання греко-католицької церкви з православною” – він мав у значній мірі пропагандистський характер і був розрахований на широкі верстви населення.

Зупинимося безпосередньо на змісті та структурі кінодокумента, який складається із 5 частин (945 м), що становить близько 35 хвилин екранного перегляду. Аналіз кінокадрів, включених до фільму, дозволяє зробити наступні висновки: по-перше, вони відображають окремі сторони заключного етапу підготовчої роботи з проведення собору (цьому присвячені I, II і III частини кінодокумента), а також перебігу самого собору (IV і V частини); по-друге, особливістю цього документального фільму є те, що його створено у жанрі кінорепортажу; по-третє, судячи з монтажу кінокадрів, можна говорити про відносно об'єктивний авторський підхід до інтерпретації подій, зафіксованих у кінодокументі.

Слід зауважити, що кінодокумент є комплексним історичним джерелом, який складається з двох основних складових – зображувального і звукового компонентів, органічно пов'язаних між собою. Зважаючи на це, дуже важливо у ході його дослідження звернути увагу на другу його складову – дикторський текст, а також синхронні виступи учасників події.

Нагадаємо, що на Львівському церковному соборі було ліквідовано Греко-католицьку церкву, а традиційний греко-католицький регіон на Заході України був насильно перетворений на православний і приєднаний до Руської православної церкви (РПЦ).

Як відомо з писемних джерел, скликання собору Греко-католицької церкви західних областей України було справою Ініціативної групи з возз'єднання греко-католицької церкви з Руською православною церквою, яка виникла у Львові 28 травня 1945 року. Її очолив відомий богослов, настоятель Спасо-Преображенської церкви у Львові, представник Львівської єпархії отець-доктор Гавриїл Костельник. До складу Ініціативної групи входили також генеральний вікарій Перемишльської єпархії отець-доктор Михайло Мельник, а також представник Станіславської єпархії отець Антоній Пельвецький.

Оскільки для проведення греко-католицького церковного собору необхідно було мати єпископів, більшість з яких на той час перебувала в ув'язненні, представники Ініціативної групи виїхали до Києва і 22 лютого 1946 р. вчинили акт приєднання галицького духовенства до Православної церкви та хіротонії нових єпископів для Самбірсько-Дрогобицької і Станіславської єпархій.

Саме з висвітлення цієї події починається I частина фільму. Ми бачимо Андріївську церкву, Софійський собор, пам'ятники князю Володимирові та Б. Хмельницькому. Далі в кадрі з'являється група греко-католицьких священників, які прямують до Києво-Печерської лаври, зустрічаються з митрополитом Київським і Галицьким, Екзархом України Іоанном.

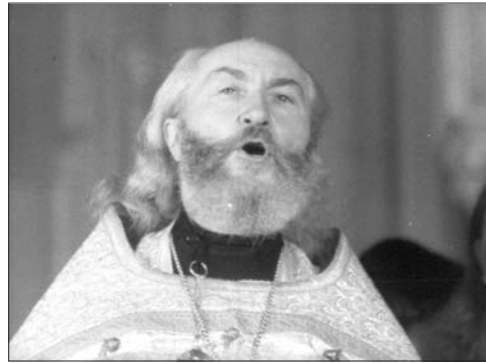
Митрополит Київський і Галицький, Екзарх України Іоанн, отець Костельник та супроводжуючі їх особи в Києво-Печерській лаврі.
м. Київ, 22 лютого 1946 р.

Увесь цей кіноряд супроводжується дикторським текстом*, який наводиться нижче:

“22 лютого 1946 року в Лаврі сталася видатна подія. Сюди прибули уніатські священники західних областей України отці Костельник, Пельвецький, Мельник як Ініціативна група по возз’єднанню греко-католицької церкви з православною церквою. Всієї України митрополит Іоанн у супроводі єпископів Макарія Львівського і Нестора Мукачівського входять до Лаври. Греко-католицькі священники відвідали Ближні печери. Митрополит Київський і Галицький Іоанн особисто знайомить гостей зі святинями Лаври. Намісники Лаври і чернеча братія урочисто зустрічають Екзарха. В церкві Всіх печерських святих відбувається постріг у монашество отців Пельвецького та Мельника”.

Про саму літургію дізнаємося з виступу настоятеля Володимирського кафедрального собору і керуючого справами Українського православного екзархату отця Костянтина Ружицького, яким починається II частина кінофільму:

“Во имя Отца и Сына и Святого Духа. Братья и сестры, сегодня, 23 февраля, совершилось великое церковное историческое событие, событие

Виступ протоієрея отця Ружицького у Володимирському кафедральному соборі. м. Київ, 23 лютого 1946 р.

радостное и торжественное для всех православных христиан. Сегодня в стенах Киево-Печерской Свято-Успенской лавры в храме в честь всех Печерских святых по благословению Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия наш патриарший Экзарх Иоанн – митрополит Киевский и Галицкий – воссоединил с православной церковью первую группу униатских священников во главе с профессором Гавриилом Костельником. Сегодня же в лавре были пострижены два из этих

униатских священников в иеромонахи. Иеромонах Антоний и иеромонах Михаил будут хиротонизованы во епископы православные для Станиславской и Самборо-Дрогобычанских епархий с тем, чтобы они обслуживали нужды православного населения Галиччины. Приехавшие к нам из Галиции униатские священники, а вместе с ними и многочисленные приходы Галиччины, находились длительное время под римским владычеством папы. Это невольное подчинение, как выразился в своей прекрасной, сказанной со слезами в Лавре, речи о. Костельник, назвав это подчинение ярмом, которое было возложено папой на шею всего галицийского верующего народа. Это ярмо было так тягостно, так ненавистно для всех униатов и это понятно: ведь римо-католики отступили от святой соборной апостольской единой церкви. Они ввели новые свои учения, которых никогда не знала древняя Христова церковь. Они, отступивши сами, ввергли в этот грех отступления и весь галицийский народ.

* Дикторський текст і синхронні виступи подаються без змін і виправлень.

Церемонія покладення митри на отця Костельника під час літургії у Володимирському кафедральному соборі. м. Київ, 24 лютого 1946 р.

Долгожданые радостные дни пришли с Востока. Наша многонациональная и многомиллионная Красная армия опрокинула всех своих врагов и освободила Закарпатскую Украину и дала возможность всем униатам освободиться из папской неволи. Сегодня они присоединяются к святому православию, которым дорожили отцы и деды наши. Возрадуемся же и возвеселимся, братья и сестры, этому духовному торжеству”.

Далі спостерігаємо відправу, у якій беруть участь митрополит Київський і Галицький, Екзарх України Іоанн, греко-католицькі священники на чолі з отцем Гавриїлом Костельником.

Подальший розвиток подій, які відбувалися у неділю 24 лютого 1946 року, зафіксовано у III частині кінофільму. Показано прибуття до Володимирського кафедрального собору митрополита Київського і Галицького, Екзарха України Іоанна; собор, переповнений вірянами; Божественну Літургію; покладення Екзархом України митри на голову отця-доктора Гавриїла Костельника.

Примітний ще один фрагмент, у якому відображено хіротонію єпископа Антонія Пельвецького, проведену митрополитом Київським і Галицьким, Екзархом України Іоанном у присутності всіх членів делегації і місцевого духовенства. Далі спостерігаємо, як отця Антонія Пельвецького одягають за православним звичаєм.

В останніх двох частинах фільму (IV і V) йдеться про собор Греко-католицької церкви, який проходив 8–10 березня 1946 року в храмі

Новопоставлений єпископ Пельвецький у архієрейському одязі після хіротонії.
Ліворуч – єпископ Макарій. м. Київ, 24 лютого 1946 р.

св. Юра у Львові. Його делегатами стали 2 єпископи, 214 священників, деканів і представників кліру всіх трьох греко-католицьких єпархій та 19 мирян.

8 березня 1946 року. Собор св. Юра. У президії (зліва направо) – єпископ Антоній Пельвецький, доктор Гавриїл Костельник і єпископ Михайло Мельник. Серед присутніх – єпископи Львівський Макарій і Мукачівський Нестор. Відкриває засідання собору отець-доктор Гавриїл Костельник словами:

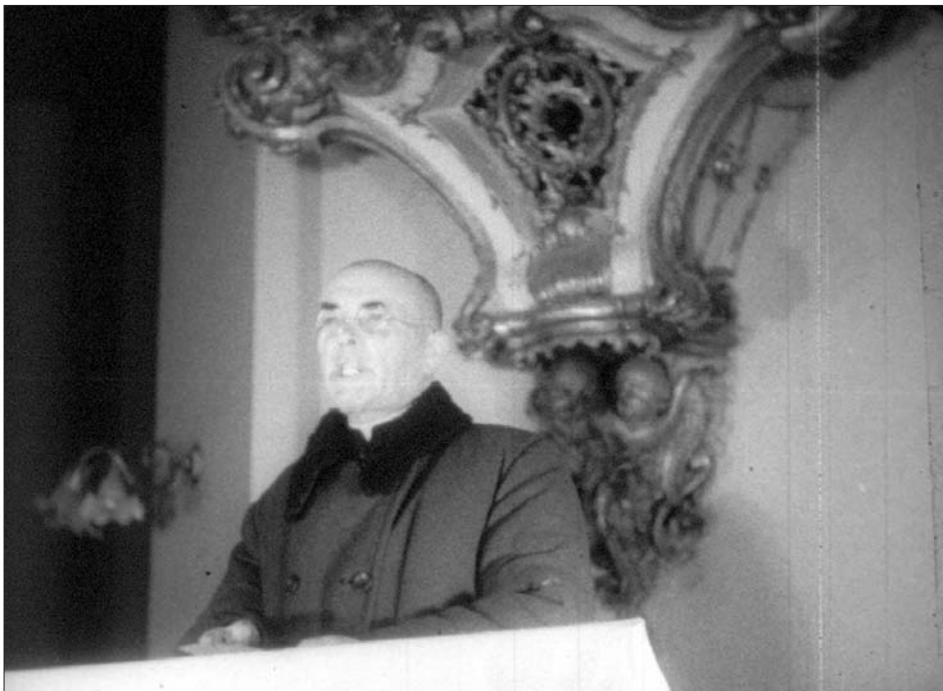
“Слава Ісусу Христу. Цим відкриваю наш святий собор, скликаний заради Ініціативною групою по возз’єднанню греко-католицької церкви з Руською православною церквою”.

Далі спостерігаємо, як на трибуну піднімаються один за одним отці Пельвецький, Дрелих і Лоточинський та виголошують доповіді про мотиви “возз’єднання” Греко-католицької церкви з Руською православною церквою.

У фільмі доволі скупо представлені делегати собору. Втім, навіть декілька коротких кінематографічних планів, на яких зафіксовані делегати засідання, дають можливість відчути атмосферу, в якій відбувався собор: обличчя делегатів занепокоєні, напружені, без посмішок, загальний настрій пригнічений. У полі зору кінооператора – один із делегатів собору. Очі у нього сумні, брови насуplied. Відчувається, що його

Президія собору Греко-католицької церкви. Зліва направо: єпископ Пельвецький, доктор Костельник і єпископ Мельник. м. Львів, 8 березня 1946 р.

Виступ отця Дрелика перед учасниками собору.
м. Львів, 8 березня 1946 р.

щось турбує. Кадри здаються достатньо інформативними, створюють в цілому наочне уявлення про ставлення учасників до події. Не спостерігаємо піднесеного настрою і у головних учасників собору.

І знову на трибуні отець-доктор Гавриїл Костельник, який звертається до присутніх зі словами:

“Пропоную, щоб собор вирішив оці чотири точки. Перше: скасувати постанову Берестейської унії 1596 року. Друге: відірватися від Римської папської церкви. Третє: повернутися до нашої предківської святої православної віри. Четверте: возсоєдинитися з Руською православною церквою в Радянському Союзі. Хто за цю пропозицію, нехай піднесе руку”.

Звернімо увагу на те, що голосування було відкрите. Камера кінооператора фіксує піднесенні угору руки. Тут важливо згадати й про красномовний дикторський текст, що супроводжує кінокадри:

“Всі учасники Львівського собору греко-католицької церкви одноставно голосували за пропозицію доктора о. Костельника”.

Після цього отець Гавриїл Костельник зачитує листа Й. Сталіну:

“Генералісимуму Йосифу Віссаріоновичу Сталіну.

Триста п'ятдесят років тому назад імпералістична шляхетська Польща, прагнучи сильніше уярмити українські землі насильством, відрізала від матірнього кореня і розірвала релігійну церковну участь цих земель, одночасно і одномирним сходам при допомозі гордого властолюбного Риму, що

Учасники собору голосують за пропозицію отця Костельника.
м. Львів, 8 березня 1946 р.

завжди мріяв про власне диктаторство в християнському світі. Нині на наших очах совершився суд історичного правосуддя. Завдяки героїчним подвигам правдивої народної Червоної армії і всього Радянського Союзу, під вашим геніальним проводом – здійснилося те, за що боролися кращі покоління українського народу, що дотепер здавалося нездійсненною мрією. Знову зібрані воєдино всі українські землі від Тиси через Карпати і від Дунаю до Дону, від фінських болот до Чорного моря”.

Наступне засідання, що відбулося 9 березня, було присвячене церковно-канонічному оформленню цього важливого рішення. Після раннього богослужіння за участю єпископів Макарія, Нестора, Антонія та Михайла усі греко-католицькі священнослужителі сповідались і приступили до Святого Причастя. Фрагменти цього церковного таїнства зафіксовано у кінокадрах.

У центрі уваги кінооператорів виявився митрополит Київський і Галицький, Екзарх України Іоанн, який прибув до храму св. Юра по полудні. Він звернувся до зборів російською мовою і зачитав вітальну телеграму патріарха Московського і всієї Русі Алексія.

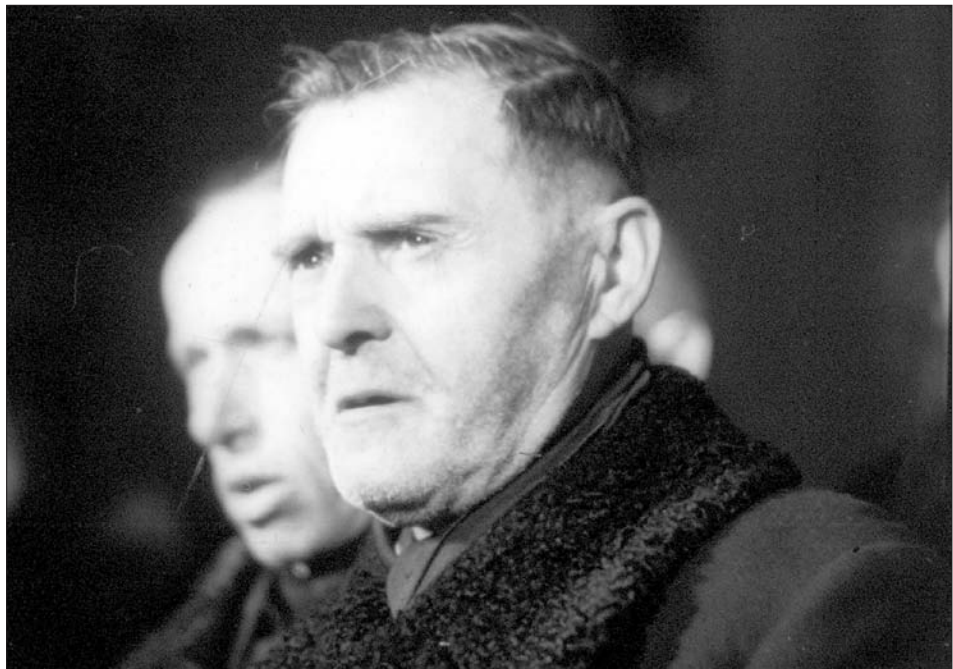
Досить детально відображено останній день собору – 10 березня. Маємо змогу спостерігати урочисту літургію, яку править Екзарх. Тут же цікаві кадри, де ми бачимо єпископів Макарія і Нестора, які несуть до храму образ Божої Матері, привезений із Києво-Печерської лаври. По завершенню літургії Екзарх України Іоанн у супроводі єпископів

Прибуття Екзарха України Іоанна до храму св. Юра.
м. Львів, 9 березня 1946 р.

Екзарх України Іоанн зачитує учасникам собору телеграму Патріарха Московського і всієї Русі Алексія. м. Львів, 9 березня 1946 р.

Учасники собору співають многіє літа
Патріарху Московському і всієї Русі Алексію.
м. Львів, 9 березня 1946 р.

Єпископи Макарій і Нестор несуть до храму св. Юра ікону Божої Матері, привезену з Києво-Печерської лаври. м. Львів, 10 березня 1946 р.

Єкзарх України Іоанн у супроводі єпископів і священників з балкону архієпископського дому благословляє вірян. м. Львів, 10 березня 1946 р.

і священників прямує до архієпископського дому і звідти, з балкону, благословляє вірян.

Закінчується фільм символічними кадрами, що зображують пам'ятники Володимиру і Б. Хмельницькому та достатньо красномовним дикторським супроводом:

“Настало велике церковно-історичне свято перемоги Російської православної церкви над гордим і властолюбним папським Ватиканом. Навіки возз'єдналась греко-католицька церква західних областей України з прадідівською православною вірою”.

На наш погляд, кінофільм є цінним документом для дослідження Львівського церковного собору 1946 р., у якому міститься певна конкретно-історична інформація щодо його підготовки і перебігу. Як виразний ідеологічний продукт, він був не тільки інструментом радянської агітації і пропаганди, а також своєрідним джерелом радянської історіографії. Однак, незважаючи на ідеологічне спрямування цієї кінострічки, треба не забувати про здатність кінематографічного ряду відтворювати певні нюанси, які не залежать від суб'єктивізму авторів-творців кінофільму, як-то, наприклад, емоційний стан людини. Тому уважний глядач побачить чимало цікавих кінокадрів, які вибиваються із офіційного кінолітопису події.

¹ ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 519.

² Львівський церковний собор. Документи і матеріали. 1946–1981. – К., 1984. – С. 97.

Тетяна ЄМЕЛЬЯНОВА

**Львівський церковний собор 1946 року
у світлі документального кіно**

У статті здійснено аналіз кінофільму “Львівський собор” із фондів Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного, в якому відображено підготовку і перебіг Львівського церковного собору 1946 р.

Ключові слова: кінофільм; кіноряд; церковний собор; єпископ; митрополит; літургія.

УДК 930.253(084.122)(477.83)“1946”:264-931

Татьяна ЕМЕЛЬЯНОВА

**Львовский церковный собор 1946 года
в свете документального кино**

В статье проведен анализ кинофильма “Львовский собор” из фондов Центрального государственного кинофотофоноархива Украины им. Г. С. Пшеничного, в котором отобразена подготовка и ход Львовского церковного собора 1946 г.

Ключевые слова: кинофильм; киноряд; церковный собор; епископ; митрополит; литургия.

УДК 930.253(084.122)(477.83)”1946”:264-931

Tetiana YEMELIANOVA

**The 1946 Lviv Ecclesiastical Council
in the light of documentary films**

In the article is carried out the analysis of the documentary “Lviv council” from the funds of the The Central State CinePhotoPhono Archives of Ukraine named after H. Pshenychny which represent the preparation and the course of Lviv ecclesiastical council 1946.

Keywords: documentary; shots; ecclesiastical council; bishop; metropolitan; liturgy.

УДК 930.253(084.122)(477.83)”1946”:264-931